

Poprvé jsem do Bylan přijel o prázdninách 1958 stopem, s doporučujícím dopisem v ruce

Rozhovor s profesorem Ivanem Pavlů u příležitosti jeho životního jubilea

Ivane, sedíme v Bylanech u Kutné Hory na základně Archeologického ústavu, kde jsi prožil celý svůj odborný život. Letos jsi oslavil životní jubileum – osmdesátku –, u mužů se to může říkat. Navíc na podzim v Barceloně převzmeš prestižní cenu EAA Heritage Prize. To je dobrá příležitost ke krátkému ohlédnutí. Jak ses vůbec k archeologii dostal?

Tehdy jsem studoval takzvanou jedenáctiletku v Ostravě. Maturoval jsem v roce 1956. Tak polovina spolužáků potom skončila v technických oborech na Vysoké škole báňské, holky na pedagogických katedrách univerzit v Olomouci a Brně. Pro mě tehdy byla vidina fárání do dolů naprosto nepředstavitelná, i když to bylo vydáváno za největší čest – tedy alespoň podle tehdejších hesel a proklamací. Já jsem v dolech nikdy nebyl. Asi tak od patnácti jsem se nejvíc zajímal o astronomii, to byla doba začínajících kosmických letů. Na druhou stranu byli v kurzu Hanzelka a Zikmund. To byly takové dva moje výchozí body. Archeologie byla tehdy okrajový obor, ale dalo se předpokládat, že v rámci něho bude možné cestovat, a to i v době, kdy na nějaké cestování u nás nebylo ani pomyslení. V posledních ročnících jsem se tedy rozhodl mezi studiem fyziky a matematiky, na které jsme měli výborného učitele, a archeologií. Měl jsem ale spíš představu té cizokrajné archeologie: Mayové, Inkové...

Los padl na archeologii...

No, samozřejmě při přijímacím pohovoru mě pan profesor Filip ujistil, že tohle se

u nás nestuduje. Ale protože jsem byl přijat, tak jsem už přijímačky na matfyz dělat nemusel. To bylo v roce 1956, tedy už po takových nejhorších dobách změn, ale pořád v době nástupu nového režimu po roce 1948.

Jaká byla atmosféra na fakultě?

To jsem vnímal především přes svoje starší spolužáky, protože v prvním roce jsme ve skutečnosti nastoupili na historii, teprve od druháku byla archeologie jako hlavní obor. Takže jsme měli společný základ – marxismus, politickou ekonomii. Četli jsme Kapitál, což jsme moc nechápali. Do prosemináře jsem chodil k profesorovi Polišíenskému, pozdějšímu zakladateli pražské iberoamerikanistiky, ale moc mě to ne bavilo. Byl to úvod do historického studia. Pamatuji si, že jsem dostal za úkol zjistit informace o nějakém hrdinně zesnulém ostravském dělnickém předákovi, což se mi vůbec nepodařilo.

Kdo vás na prehistorii kromě Filipa učil?

Tehdy na fakultě přednášela ještě ta nejstarší generace – Jan Eisner, Rudolf Turek, Jiří Neustupný. Taký Jaroslav Böhm, ale ten spíš titulárně, na přednášky moc nechodil. Z té mladší generace začínal Jiří Sláma.

Kdo byli tvoji spolužáci?

Byli jsme čtyři. Karel Sklenář, Honza Fridrich, Peter Budinský a já. Ročníky byly ob jeden rok. Před námi byli Slavomil Vencel, Vít Vokolek, Ladislav Hrdlička a také Draho-mír Koutecký. Po nás Václav Huml, Jarmila Justová, pak Václav Tocháček, Miloslav Slabina, Milan Lička a Marie Friedrichová. Bydleli jsme spolu na kolejích a znali jsme se spíš odtud a z dalších mimoškolních aktivit. Tak jednou za rok se jezdilo na exkurze. Při té první, v září 1956, jsem se poprvé dostal do Bylan, prvně jsem viděl Bohumila Soudského, který tam začínal ještě jako zaměstnanec Městského muzea na Hanspaulce.

Jaký byl Soudský člověk?

No, tak on byl svým způsobem výjimečný. Měl

charisma, dokázal lidi přesvědčovat o svých myšlenkách. Nikdy nezdůrazňoval, že to, o čem mluví, jsou hypotézy. Vždycky to předkládal jako hotovou věc. Později jsem poznal, že dokázal přesvědčit svoje okolí o správnosti těch teorií i v momentě, kdy už jim sám zase tak moc nevěřil. Případné námítky pak většinou odbýval s tím, že až se to sídliště celé vykope, tak se ukáže, že má pravdu. Za důležité jsem považoval, že zdůrazňoval týmovou práci. Od počátku se k tomu v Bylanech řadila Marie Zápotocká.

Soudského cesta k neolitické archeologii se zdá být z dnešního pohledu neuvěřitelná. On vlastně původně studoval orientální jazyky a skrz ně se dostal k blízkovýchodní archeologii, a tím tak nějak k počátkům neolitu.

Kořenem jeho studia bylo zavření českých vysokých škol, byl ročník 1922. Studenti pak měli různé osudy, někdo dokonce absolvoval německou univerzitu. Soudský v této situaci za protektorátu vstoupil do premonstrátského noviciátu Strahovského kláštera, kde se věnoval studiu východních jazyků, hlavně sumerštiny, ale také latiny, řečtiny. No a v tom studiu chtěl potom po válce pokračovat a v roce 1947 obdržel nějaké vládní stipendium do Francie, kde se přes ty jazyky dostal k francouzským a jiným předovýchodním výzkumům v Iráku, Íránu, jež ještě předcházely pozdější americké výzkumy, které pak založily už ten modernější směr bádání. To už jsou dnes naprosto neznámá jména. V Paříži se dostal k jinak nedostupné literatuře a zaujala

ho otázka počátků zemědělství, keramiky a tak podobně. Na druhé straně pak prostý stylistický vztah keramiky ke střední Evropě.

Pokud vím, tak v úvodu svojí rigorózní práce Soudský ještě děkuje prof. Bedřichu Hroznému, což je úplně jiný svět, který vyvěrá ještě někdy před první válkou. Jak došlo k transformaci toho archaického archeologického světa do moderního výzkumu Bylan? To je už na první pohled nesmírně obtížný krok. Jak se k myšlence velkoplošného výzkumu vůbec dostal?

O tom jsme nikdy přesně nemluvili ani jsem to z jeho výkladů moc nepostřehl. On se snažil to, co načerpal z té předvýchodní tematiky, propojit se střední Evropou. Vycházel ze základní teoretické ideje o periferizaci, tedy že někde v centru vzniká nějaká archeologická kultura – nebo třeba keramika –, která směrem k okraji svého rozšíření začíná stagnovat a přetváří se. Téměř nepochyboval, že střední Evropa byla osídlena z Blízkého východu, ale že se na periferii přetvořila do jiné kultury. Ne, že by to byla stejná kultura, ale že ten vztah v podobě ornamentů a tak podobně tu je. Je otázka, jestli tahle jeho hypotéza ve skutečnosti nevycházela z nějakých jazykových teorií, se kterými se dříve seznámil.

A ten plošný výzkum?

Tu myšlenku velkoplošného výzkum bych připsal celkové změně situace v oboru po roce 1953, kdy byla založena ČSAV. Do té doby nic takového nebylo a ani se o tom neuvažovalo. Největší výzkum byl Pražský hrad nebo některá slovanská hradiště. O pravěkém velkoplošném odkryvu se do té doby obecně neuvažovalo, ale zrovna pro období neolitu byl dobře znám německý meziválečný výzkum v Kolíně nad Rýnem-Lindenthalu, který byl jediným existujícím obrazem

neolitického sídliště. Po založení Archeologického ústavu se jeho někdejší ředitel Jaroslav Böhm snažil vytvořit nějaký teoretický program. Ten obsahoval výzkum Pražského hradu a slovanských hradišť, což byla vlastně určitá politická zadání. Pak hledal někoho, kdo by to uskutečnil pro ta pravěká období, a našel Soudského, kterého už z dřívějších znal a o kterém věděl, že by tu ideu zrealizoval jak po teoretické, tak organizační stránce. Oba věřili, že velkoplošný výzkum je cestou, která může vést k zásadním změnám a pokrokům v celkovém poznání našeho neolitu. To bylo do té doby založené jen na několika lépe zkoumaných situacích a hlavně střepch z muzejních sbírek.

Kdy jsi do Bylan přišel jako zaměstnanec?

Během studia jsem se snažil každé léto na nějakém výzkumu participovat. V prvních ročnících jednak v Mostě s Norbertem Maškem a pak taky v Březně u Loun s Ivanou Pleinerovou. V dalším roce Norbert nedostal na mostecký výzkum peníze, a tak mě poslal do Bylan. Tam jsem vyrazil stopem, vybavený doporučujícím dopisem. Dr. Soudský mě neznal – tehdy nám ještě nepřednášel – a nejdříve se zdráhal. Ale na základě toho Maškova dopisu mě na výzkum vzal. Takže od roku 1958 jsem sem o prázdninách jezdil. Oficiálně jsem nastoupil až v srpnu 1963 po vojně.

Pamatuješ, kdy a proč se začalo kopat právě v Bylanech?

To já znám jenom z vyprávění. Začalo to na základě nějakého záchranného výzkumu Evy Čujanové tady na vedlejší parcele, kde se měly stavět budovy nově založeného JZD. To bylo v době, kdy se cíleně hledalo místo právě pro systematický výzkum. Soudský původně kopal v Postoloprtech, ale to bylo na ploše budoucího vojenského letiště, takže tam nešlo

pokračovat. Hledal lokalitu, která by nebyla moc složitá, tedy aby tam nebylo moc pravěkých kultur a taky aby tam bylo nějaké zázemí; to Bylany splňovaly tím, že leží vedle Kutné Hory, což bylo okresní město.

Jak to v Bylanech fungovalo?

Základna se začala stavět v roce 1957 a postupně se tady zavedl celoroční provoz. To byla také Soudského idea, aby se nálezy nevozily na zpracování do Prahy a bylo to na jednom místě. Sezóna výzkumu trvala tak od dubna do konce října a během zimního období probíhalo laboratorní zpracování. Kromě zázemí systematického výzkumu sloužila základna i ke konání seminářů a setkáním různého druhu. Když v roce 1962 ředitel ústavu Böhm zemřel, jeho nástupce prof. Filip měl trochu jiné představy o programu a rozhodlo se, že se nakopáný materiál začne vyhodnocovat. Systematický výzkum tak probíhal do roku 1967 a poslední odkryv vlastně souvisel taky se VII. Mezinárodním kongresem unie věd prehistorických a protohistorických, kde měly Bylany jakousi reprezentativní funkci. Plocha výzkumu byla nakonec v součtu okolo osmi hektarů, což se ukázalo asi jako jedna desetina celkové plochy místního neolitického osídlení.

Kdo do Bylan jezdil?

Přibližně do roku 1967 sem jezdili na několikadenní zájezdy celé semináře z evropských univerzit, hlavně z Německa – Tübingenu, Frankfurtu, Münsteru –, ale taky Vídně, Kodaně a samozřejmě z našich univerzit. Co do spolupráce pak především prof. Modderman z Leidenu, který odvedl na bylanském materiálu spoustu práce. Pak osobní přátelé Soudského, jako Jean Deshayes z Paříže a jeho žák Jean-Paul Demoule. Rok tady na stáži pobyla třeba studentka z Edinburghu Ruth

Tringhamová, která dnes působí na univerzitě v kalifornském Berkeley. V normalizační době tohle téměř ustalo, což ale souviselo i se Soudského odchodem. Dokud tady byl, chodily sem separáty, knihy. Pak to přestalo, kontakt ustal. První důležitá návštěva tu byla až v roce 1977, kdy přijel prof. Lünning se seminářem. Takže skoro po deseti letech. Tehdy už měl rozjeté své velké výzkumy a přijel s námi konzultovat postup. Měli jsme spolu jistou dohodu, že sem jezdili jeho studenti a on nám naopak umožnil účastnit se zasedání Německé archeologické společnosti, takže alespoň nějaký kontakt s evropskou archeologií jsme v tomto směru měli. Já jsem mohl ještě třeba do Maďarska v rámci akademické stáže, což bylo taky důležité.

Nejstarší neolitická radiokarbonová data v Čechách byla stanovena právě na bylanském materiálu. Říká se jim americká. Jak jste se k tomu dostali?

To bylo právě díky skupině studentů z Filadelfie od prof. Jacoba Grubera. Ti se během kongresového roku 1966 účastnili jedné výzkumné kampaně a přinesli s sebou právě tyhle novinky, které pro ně byly už samozřejmostí. Šlo taky o placení těch analýz, které nějak domluvili.

Takže v roce 1967 jste začali vyhodnocovat materiál. V roce 1971 ale Soudský emigroval...

Po roce 1968 došlo v Archeologickém ústavu k určitým změnám, které na program bylanského výzkumu nezávisely, ale ve výsledku se ho dotkly, především v personální rovině. Soudský během kongresu získal velké zahraniční kontakty a do Bylan začaly jezdit zahraniční návštěvy. Dostal znovu pozvání do Francie, tentokrát přednášet. V roce 1971 oficiálně odjel s tříletým povolením a už se nevrátil, když byla

v Akademii zamítnuta jeho žádost o prodloužení pobytu. Zpracování materiálu pokračovalo dál tak, jak jsme ho společně zahájili. Měli jsme vypracovaný popisný systém a měli jsme ideu, že všechny nálezy budou zakódovány na děrné štítky nebo nějaké formuláře. Později – až bude tvorba dat ukončená – se to zpracuje naráz počítačově. To ale s dnešním počítačovým zpracováním nemá mnoho společného. S přestávkami to trvalo sedmáct let, kdy byla data dokončená. Mezitím jsme plánovali první publikaci, ke které nedošlo, protože Soudský jako emigrant byl v nemilosti a nemohl být titulárně uveden jako autor. Takže jsme program změnili do podoby nálezových katalogů, které potom vyšly v několika svazcích takzvaných modrých Bylan, kde byla publikovaná veškerá data. Data-bázi jsme pak později vytvořili až s Petrem Květinou.

Tím se ale dostáváme už do současnosti. Jak se za to více než půl století naplnily tvoje představy ohledně studia českého neolitu. Měl jsi o tom na začátku nějakou ucelenou představu?

Já si myslím, že původní představy se většinou ne-naplnily, respektive ty naše základní výchozí ideje se buď nesplnily, nebo byly nahrazeny jinými představami. Tomu ve značném měřítku přispěly velké výzkumy na Západě. Jednak prof. Modderman v Nizozemí a potom prof. Lünninga v oblasti Frankfurtu. Ty byly doprovázené úplně novou formou zpracování a tvorby dat. U nás se v 70. a 80. letech taková ta procesuální archeologie, spojená se zpracováním přírodovědných dat, víceméně neprojevila, ani tu nebyli vyškolení odborníci na zpracování třeba paleobotanických a paleozoologických nálezů. To byly výjimky. V Bylanech speciálně se ani ke konci výzkumu neprovádělo třeba planování, jenom výjimečně. Takže

jsme neměli vzorky a kosti se tu navíc špatně zachovávají. Z toho důvodu se zpracování soustředilo na vlastní archeologické artefakty. Proto celé to nové období v evropské archeologii se u nás projevilo až mnohem později. Samozřejmě se s tím objevily názory, že bylanský materiál je v současnosti zastaralý a nepoužitelný. To záleží na přístupu. Co se nám ale v průběhu let podařilo, je, že ten materiál je stále přístupný každému, třeba studentům, kteří na něm mohou realizovat svoje nové nápady.

Když mluvíš o studentech, můžeme u nich zůstat. Učíš na Katedře archeologie v Hradci Králové a celý život se mezi mladými lidmi pohybuješ. Troufneš si na srovnání, jací byli a jací jsou?

Hlavní rozdíl je, že po listopadu 1989 studentů přibývalo. U nás byly dvě katedry archeologie, dnes jich je osm. Jejich zaměření tak není užce profesionální. Za nás se předpokládalo, že budeme archeologii dělat jako vědní obor, nejvýš někdo skončil v muzeu. Kdežto dnes mají studenti daleko širší pole působnosti, kde nejsou tak užce vázáni na rozvoj toho samotného vědního oboru. Zásadní rozdíl je i v kvalitativním pojetí současné archeologie.

A archeologie a společnost?

Společenská shoda na ochraně archeologických památek není tak vysoká, zejména se srovnáním s přírodním prostředím, kde je povědomí daleko vyšší. Letošní konference EAA se koná v rámci zdůraznění významu evropského kulturního dědictví (EYCH: European Year of Cultural Heritage). Třeba jednou bude vyhlášen rok kvantitativního zpracování velkých nálezových souborů, v tom archeologie zatím zaostává za přírodními vědami. Archeologové by měli také více zdůrazňovat svoji vědeckou práci a vyhýbat se přílišnému zveličování objevů, což je typické pro

popularizaci v „okurkové sezóně“.

Ochrana přírody se ovšem dostala do pasti tím, že přistoupila na ekonomický dialog. Cena přírody je dnes poměrně dobře vyčíslitelná, i když se vždycky najde někdo, kdo ji přeplatí. Na druhou stranu si tím otevírala cestu do veřejného prostoru. Myslíš, že cesta archeologie by mohla spočívat v tom, že by kromě zcela imaginární kulturně-historické hodnoty začala zdůrazňovat také ekonomickou hodnotu nálezů?

Osobně si myslím – a dosa-
vadní zkušenosti to ukazují –, že důraz na ekonomickou hodnotu by k lepšímu celospolečenskému přijetí oboru nepřispěl. Cesta kulturně-historické hodnoty je pochopitelně složitější, ale vede ke správnému společenskému ocenění významu těch památek.

Co tě právě teď zajímá?

Vždycky jsou lákavé počátky něčeho, jenomže se nakonec pokaždé ukáže, že je to poněkud složité a těžko uchopitelné. Myslím počátky neolitu, keramiky, a tak podobně. Když se člověk dobere nějakého počátku, tak se vždycky ukáže, že to žádný počátek není, že je to jen časový moment v nějakém historickém dění. Když jsem začínal, tak bylo jasné, že neolit znamená počátky zemědělství, počátky výroby keramiky a tak dále. Dnes je jasné, že to všechno existovalo už před neolitem. Ale abych se vrátil. Moje zájmy jsou teď už dost omezené. Zajímá mě spíše pohled na archeologické otázky v širší geografické a kulturní perspektivě i souvislostech celého kontinentu. Já už dneska neuvažuji v perspektivě dvaceti let, ty velké projekty zkrátka trvají dlouho. Považuji za satisfakci, že se Bylany podařilo zpracovat do určité jedné představy, jednoho stádia, byť nějak dobově podmíněného. Všude na světě je to stejné

v tom, že velké výzkumy jsou oceňovány v době svého objevování. Ve chvíli, kdy z toho vznikne skladiště střepů, už to nikoho moc nezajímá a často to ustrne někde na půli cesty. Ve srovnání s terénní činností je totiž vyhodnocení velkých souborů nesrovnatelně náročnější. Bylany z dob Bohumila Soudského se podařilo dotáhnout do konce až v roce 2000.

Jaká je tvoje prognóza ohledně toho, kam se bude evropské neolitické bádání ubírat?

Prognózy jsou strašně těžké, protože obvykle nedokážeme dohlédnout ani do nejbližší budoucnosti. Možná, že neolit bude přehodnocen do něčeho úplně jiného a ty prapůvodní představy budou považovány jenom za směšné představy předků. Jde to ruku v ruce s možnostmi a metodami výzkumu. Vždyť i z těch českých sídlišť jsou prozkoumány jen zlomky. A i kdyby byla prozkoumána všechna, stejně to zase nebude vyřešené. Obojí bude zřejmě důležité, jak památková péče, tak i vyhodnocování nako-paných materiálů a jejich datové zpracování i odborná publikace.

Už jsme zmínili, že letos v září převezmeš v Barceloně cenu Evropské archeologické společnosti EAA Heritage Prize. Co to pro tebe znamená?

Vlastně mě to dost překvapilo, já se na žádnou osobní cenu necítím. Všechno, co jsem tady dělal, bych těžko dokázal bez podpory těch ostatních. Měl jsem okolo sebe řadu lidí doma i v zahraničí, kteří mi pomáhali, i když nepřímou hlavně tím, že mě umožňovali dlouhodobě dělat to, co jsem dělat chtěl. Na těch Bylanech je to nejvíce vidět.

*V Bylanech u Kutné Hory,
19. července 2018.*

**Rozhovor připravil
Pavel Burgert**